

YANGI TASHKIL ETILGAN GAGARIN (MUZRABOD) VA LENIN YO‘LI (QIZIRIQ) RAYONLARIGA KO‘CHIRILGAN AHOLINING IJTIMOIIY AHVOLI VA MAISHIY TA‘MINOTI

Qulboshev Sirojiddin Jumayevich

Termiz davlat pedagogika instituti o‘qituvchisi

s.qulboshev2710@umail.uz

Annotatsiya: Maqolada yangi tashkil etilgan Gagarin (Muzrabod) va Lenin yo‘li (Qiziriq) rayonlarga ko‘chirilgan aholining ijtimoiy ahvoli va maishiy ta‘minoti bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: Gagarin rayoni, Lenin yo‘li rayoni, kolhoz, sovxoz, irrigatsiya, Yangiobod, Komsomolobod, Sovetobod, A.Nabiyev, Lenin, Oxunboboyev sovxozlari.

Annotation: The article describes the social condition and household support of the population relocated to the newly established Gagarin (Muzrabod) and Lenin Road (Kyziriq) districts.

Key words: Gagarin district, Lenin road district, collective farm, state farm, irrigation, Yangiabad, Komsomolabad, Sovetabad, A. Nabiyev, Lenin, Okhunbobayov state farms.

Mustabid sovet tuzumining respublikada amalga oshirgan paxta yakkahokimligi siyosati iqtisodiyotni biryoqlama rivojlantirilishining halokatli oqibatlari avvalo odamlarning turmush tarzida, eng yomoni, ularning jon boshiga to‘g‘ri keladigan daromad darajasining o‘ta pastligida, tomorqa yerlarining keskin kamayib borishida, millatning salomatligi, uning genofondiga salbiy ta‘sirlarning kuchayishida, bolalar va onalar o‘limining avj olishida, mintaqada ekologik vaziyatning nochor holatida va boshqa ko‘plab masalalarda yaqqol namoyon bo‘lgan edi. Bu ijtimoiy muammolarning asl ildizlari, salbiy oqibatlari ochib berilgan keng ko‘lamli tadqiqotlar sovet tuzum davrida hech qachon tan olinmasdi. Bordi-yu ana shunday tadqiqotlar amalga oshirilsa, ularning asosida chiqariladigan xulosalar muqarrar ravishda Sovet ittifoqi degan ulkan imperiyaning mafkurasiga to‘g‘ri kelmaydigan ish sifatida baholanardi. Chunki sovet hukumatining ijtimoiy siyosati bilan bog‘liq fakt va raqamlar mustlaqo sir saqlanardi. Shuning uchun ham boshqa respublikalar qatori O‘zbekistonning ham haqiqiy ijtimoiy-iqtisodiy ahvolidan dalolat beradigan dalil va raqamlar biror-bir nashrda chop etilmas, aksincha, jamoatchilikdan sir tutilar edi.

Sovet hukumati davrida O‘zbekistondagi ijtimoiy muammolarning to‘planib borishiga quyidagilar sabab bo‘ldi. Birinchidan, respublikada demografik vaziyatning murakkab edi. Chunki, statistik ma‘lumotlarga ko‘ra aholi ro‘yxatga olingan 1979-1989-yillar davomida davr oralig‘ida, respublikada aholi soni 15379,4 ming kishidan 19810,0 ming kishiga yoki 28,8 foizga ko‘paygan edi. Shu davrda aholining o‘rtacha yillik o‘sinh ko‘rsatkichi 2,8 foizni tashkil qilgan. Mustaqillik arafasida esa respublikada aholi soni 20,7 million kishidan ortib ketgan edi¹. Bu esa O‘zbekistonda aholining o‘sinh sur‘atlari Ittifoq sur‘atlariga qaraganda uch barobardan ziyod yuqori bo‘lganini ko‘rsatadi. Aholining bunday o‘shishi uzoq yillar davomida sanoat va iqtisodiyotning boshqa tarmoqlarida ish joylarini ko‘paytirish hamda aholining hayoti uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish bilan qo‘shib olib borilmadi. Bu esa odamlarning turmush sharoitining yomonlashuviga, ishsizlar sonining ko‘payishiga, ijtimoiy mehnat unumdorligi va aholi daromadlarining kamayishiga, shuningdek, xalq farovonligining pasayishiga olib keldi;

Ikkinchidan, sovet tuzumi davrida respublika iqtisodiyotining biryoqlama, haddan tashqari nomaqbul ixtisoslashtirilishi tufayli qishloq xo‘jaligi bilan bir qatorda sanoatda ham asosan xom ashyoni birlamchi qayta ishlash tarmoqlari ustuvorlik qildi. Respublikada tayyor mahsulot, avvalo xalq iste‘moli mollari ishlab chiqaruvchi tarmoqlarning ulushi juda past edi. Qishloq xo‘jaligi xom-ashyosining katta qismi (paxta tolasi, xom ipak va boshqa ko‘pgina xom-ashyo mahsulotlari) respublikadan olib ketilgan holda bir vaqtda aholining iste‘mol tovarlariga bo‘lgan ehtiyojini qondirish uchun 8-9 milliard so‘mlikka yaqin tayyor mahsulot chetdan olib kelindi;

Uchinchidan, respublikada ishlab chiqaruvchi kuchlar va avvalo sanoat ob‘ektlari asosan stixiyali ravishda, aniqrog‘i, har xil o‘zboshimchalik, buyruqbozlik bilan qabul qilingan qarorlar asosida, ko‘pincha ilm-fan vakillari, bilimli va tajribali mutaxassislarning tavsiyalari mutlaqo e‘tiborga olinmay joylashtirildi. Bu esa respublika iqtisodiyotiga hamda aholi manzilgohlarning ekologiyasiga nihoyatda katta ziyon yetkazib, aholining ijtimoiy ta‘minotiga, odamlarning yashashi uchun zarur sharoitlarni yaratishga salbiy ta‘sir o‘tkazdi; To‘rtinchidan, respublikadagi ijtimoiy ahvolning nochorligi, aholining ijtimoiy ta‘minoti va ularni ijtimoiy himoya qilishning mutlaqo qoniqarsiz ahvoldaligi bilan bog‘liq edi. Tadqiq etilayotgan davrda qishloq aholisining kanalizatsiya va vodoprovod bilan ta‘minlanishi atigi 5 foizni, ichimlik suvi bilan ta‘minlanishi salkam 50 foizni, tabiiy gaz bilan ta‘minlanishi 17 foizni tashkil etardi. Aholini uy-joy, sog‘liqni saqlash, madaniyat, maishiy xizmat ob‘ektlari, maktablar, bolalar bog‘chalari va hokazolar bilan ta‘minlash ishlarida bu davrda sezilarli siljishlar ko‘zga tashlanmadi. Masalan, aholi jon boshiga yalpi ijtimoiy

¹ Сурхондарё вилоят давлат архиви 474- фонд, 1- рўйхат, 61-иш, 25-варақ

mahsulot ishlab chiqarish bo'yicha O'zbekiston ittifoqdosh respublikalar orasida 12-o'rinni, daromad darajasi, ya'ni asosiy turdagi mahsulotlarni iste'mol qilish jihatidan eng oxirgi o'rinlardan birini egallab keldi. Aholi jon boshiga milliy daromad ishlab chiqarish bo'yicha O'zbekiston Ittifoqdagi o'rtacha darajadan 2 barobar, xalq iste'moli mollari ishlab chiqarish bo'yicha 2,5 barobar, sanoatdagi mehnat unumdorligi jihatidan 2,5 barobar, qishloq xo'jaligidagi mehnat unumdorligi jihatidan esa 2 barobar, aholining o'rta hisobda go'sht mahsulotlari, tuxum, sut va sut mahsulotlari iste'moli bo'yicha 2 barobar orqada edi.

Urushdan keyingi yillarda Markaz asosiy e'tiborini mamlakat mudofaa qudratini mustahkamlashga qaratdi. Aholining turmush darajasini yaxshilash masalalariga byudjet mablag'larini ajratishda qoldiq prinsipi qo'llandi. Uning mohiyati shundan iborat ediki, ishlab chiqarish uchun sarf qilinishi zarur bo'lgan harajatlardan qolgan mablag'lar ijtimoiy dasturlarga ajratilar edi. Eng asosiysi paxta yakkahokimligining o'rnatilishi mamlakat aholisini yanada mushkul ahvolga solib qo'ygan edi. 1956-yilga qadar kolxozchilar davlat pensiyasi va nafaqalaridan foydalanish huquqidan mahrum edi. Pensiya va nafaqalar miqdori juda kam edi. Respublikada o'rganilayotgan davrda maishiy xizmat ko'rsatish sohasida erishilgan daraja aholi talabiga javob bermasdi. Masalan, 1960-yili respublikadagi 5,4 ming maishiy xizmat ko'rsatish korxonalaridan faqat 2 mingga yaqini qishloqlarda joylashgan edi. Ularning aksariyatini esa 1-2 nafar usta ishlaydigan, maxsus bino va zarur sharoitga ega bo'lmagan poyabzal ta'mirlash ustaxonalari, sartaroshxonalar tashkil qililar edi. Qishloq va posyolkalarda xizmat ko'rsatish asosan ko'chma, sayyor usulda tashkil etilgan edi.

Shu bilan birga respublikada turar-joy muammosi ham dolzarb bo'lib qolayotgan edi. XX asrning 60-yillarda respublikada turar-joy qurilishi urushdan keyingi o'n yilikka nisbatan ikki yarim baravar o'sdi. Biroq bu uylarning yarmidan ortig'i aholi tomonidan qurilgan bo'lib, davr talabiga javob bermas edi. Bundan tashqari kolxoz yoki sovxozlarda ish bilan band bo'lmagan aholining uy-joy bilan ta'minlanishi mumkin emas edi. Masalan, 1961-yil 12-avgustda SSSR Ministrlar Soveti "Sovxozlarga qarashli uylardagi turar joy maydonidan foydalanishni tartibga solish to'g'risida"¹gi qaror qabul qildi. Ushbu qarorga ko'ra, sovxozlarga qarashli yerlardagi uy-joy maydonini shu sovxozda ishlayotgan shaxslarga berish ta'qiqlandi. Sovxozlarning direktorlari, bo'lim boshqaruvchilari, agronomlari, zootexniklari va veteranariya vrachlari esa sovxozda xizmat qilib turgan vaqtlarida foydalanishlari uchun sovxozlarga qarashli uylardan ularga kvartiralar ajratildi. Ammo ular ishdan bo'shagach ushbu uylar olib qo'yilar edi. O'rganilayotgan davrda Respublikaning barcha hududlarida qishloq aholisi uchun uy-joylar ishlari ancha kengaydi. Masalan,

¹ Сурхондарё вилоят давлат архиви, 719-фонд, 1-руйхат, 34-иш, 200-варақ

1960-1965-yillar davomida Surxondaryo oblastida ham reja asosida 120 ming kv. km turar joy binolari qurilishi belgilangan edi. Bu davrda oblastda 12 ta o'rta maktab va 8 ta maktabgacha yoshdagi bolalar bog'chasi, 4 ta madaniy-maishiy va 6 ta sog'liqni saqlash obektlari foydalanishga topshirildi¹. Shuni ham qayd qilish kerakki, yangi yerlarni o'zlashtirish jarayonida oblastda ham turar joylar, maktab, bog'cha, kasalxona, maishiy xizmat ko'rsatish korxonalari, dala shiyponlarini qurish sur'ati nisbatan jonlandi. Ammo, aksariyat yangi kolxoz va sovxozlarda, posyolkalar ichimlik suvi, kanalizatsiya va markaziy isitish tizimi umuman ta'minlanmagan edi. 1970-1980-yillar oxirida respublika qishloq aholi punktlari 80 %dan ortiqrog'i vodoprovod suvi bilan taminlanmagan edi. Qishloqlarda oqova suvlarni tozalash inshootlari quvvatidan 40 % dan kamroq foydalanilardi, xolos. Bu hol tozalanmagan suvlar, maishiy chiqindilarning asosiy qismi ochiq havzalarga, yer osti chuqurlariga yoki yer ustiga oqizilishiga olib kelar edi. Yuqorida keltirilgan bir necha sabablar tufayli qishloq aholisining maishiy turmushida oziq-ovqat turlarining kamligi, suv ta'minoti, turar-joy muammosi, tibbiy xizmat kabi muammolar keskinlashib ketgan edi. Bundan tashqari respublikada paxtadan ko'proq hosil olish maqsadida aholining barcha qatlami majburiy qishloq xo'jalik mehnatiga jalb qilingan edi. Qishloq joylarda mehnat sharoitlarining yaxshi emasligi ham ko'plab muammolarni keltirib chiqardi. Dehqonlarning tomorqa uchastkalari qisqartirilib, ularga ham paxta ekilardi. Paxtakorlarning farzandlarning aksariyati kimyoviy zaharli moddalar sepilgan dalalarda ishlardi. Oqibatda, qishloqda turli epidemiyalar kuchayib bordi². Ayollarning ham qishloq xo'jalik mehnatiga jalb qilinishi bolalarning qarovsiz qoldirilishiga yetarlicha e'tibor berilmasligiga olib keldi. Aslida qishloqlarda bolalar uchun mavsumiy yasli va bog'chalar tashkil etilgan bo'lsada, ularning holati talabga javob bermas edi. Kerakli jihozlar bilan ta'minlamaganligi va oziq-ovqat zaxirasining kamligi bolalar ahvolini yanada qiyinlashtirardi.

1948-yil 19-aprelda SSSR Ministrlar Soveti "Kolxozlarda mehnatni tashkil qilishni yaxshilash, mehnat unumdorligini oshirish va uni tartibga solish tadbirlari to'g'risida" qaror qabul qildi³. Bu qaror jamoa xo'jaligi a'zolarining mehnatiga haq to'lash tartibini nisbatan yaxshiladi. Shuningdek, SSSR Ministrlar Sovetining 1949-yil 4-fevralda qabul qilgan "Kolxoz va sovxozlarda paxtachilikni rivojlantirish to'g'risida"gi qarori ham qishloq iqtisodiyotini mustahkamlash va xo'jaliklarning daromadini oshirishda muhim ahamiyat kasb etdi⁴.

¹ Сурхондарё вилоят давлат архиви, 719-фонд, 1-рўйхат, 49-иш, 150-варақ

² Ўзбекистон совет мустамлакачилиги даври. – Т.: Шарқ, 2000. –563 бет

³ Сборник руководящих материалов по колхозному строительству. – Москва, 1949, – С.234-236.

⁴ Развитие сельского хозяйства в послевоенные годы (1946-1970 гг) – Москва, 1972. – С.189.

1953-1955-yillarda kolxozchilarga avans berish tizimini tartibga solish sohasida ma'lum siljishlar bo'ldi. 1956-yil 6-martda KPSS MK va SSSR Ministrlar Soveti "Kolxozchilarga har oyda avans berish va kolxozchilar mehnatiga haq va qo'shimcha haq to'lash to'g'risida"gi qarorni qabul qildi¹. Shu qarorga asosan qishloq mehnatkashlariga avans berish tartibi anchagina tartibga solindi. XX asrning 50-yillarning oxirlariga kelib kolxozchilarning o'rtacha ish haqlarida ham o'zgarishlar bo'ldi. Misol uchun Surxondaryo oblastining Sherobod rayonidagi S.M.Kirov nomli kolxoz 1956-yilda yalpi daromadni 4532 ming rublga yetkazib, shundan 890 ming rublini kolxozchilarga mukofot qilib berdi². Lekin hali kolxozlarda mehnat haqiga pul bilan birga mahsulot bilan haq to'lash hollari ustuvorlik qilardi. Bu esa aholining bozor bilan bog'lanishiga, erkin xarid narxida o'z ehtiyoji uchun zarur mahsulotlarni sotib olishiga salbiy ta'sir qilardi. Ammo shunga qaramasdan aholining daromadi ma'lum darajada oshdi. Misol uchun 1958-yilda Surxondaryo oblasti Sherobod rayonidagi Sotsializm kolxosi a'zosi B.Cho'tboyev yil yakuniga ko'ra 42000 rubl pul, 36 sentenrg'alla oldi.

Bu 1956-yildagiga nisbatan 10200 rubl ko'p edi, yoki Jarqo'rg'on rayonidagi Lenin nomli kolxoz a'zosi Rayim Boynazarovning oilasi 40950 rubl xo'jalik hisobida daromad oldi³.

1958-yilda kolxozchilar oilalarining yalpi daromadida shaxsiy tomorqa xo'jaliklarining salmog'i 35,5 foizga teng bo'lsa, 1962-yilga kelib bu ko'rsatkich 45,4 foizga yetdi, lekin ijtimoiy xo'jalik ishidan olinadigan tushumlarning ulushi kamayib 53,5 foizdan 41,7 foizga tushib qoldi⁴.

Qolaversa paxta yakka hokimligi sharoitida iqtisodiyotning xom ashyo ishlab chiqarishga yo'naltirilganligi, qishloq xo'jalik mahsulotlariga nisbatan xarid narxlarining nihoyatda pastligi qishloq aholisi moddiy ahvoliga, hamda aholining oziq-ovqat va boshqa kundalik mahsulotlar bilan ta'min etilishiga jiddiy salbiy ta'sir ko'rsatdi. Respublikada 1970-yilda qishloq mehnatkashlariga bir kunda 4 rublu 24 tiyin bo'lgan bo'lsa, 1982-yilga kelib bu ko'rsatkich 5 rubl 64 tiyin tashkil etdi⁵.

1958-yilning oxirlariga kelib respublika sovxozlarida maydoni 31800 kvadrat metr keladigan 737 ta uy qurib bitkazildi, bundan tashqari qiymati 70 ming rubl bo'lgan madaniy maishiy va boshqa ijtimoiy ob'ektlar barpo etildi⁶. Shunga qaramay qishloqlarda uy-joy qurilishini tashkil etilishi bir qadar ziddiyatli kechdi. Qurilish

¹ Развитие сельского хозяйства в послевоенные годы (1946-1970 гг). – Москва, 1972, – С .291.

² Сурхондарё вилояти давлат архиви. 446-фонд, 1-ёзув, 137-иш, 232-варақ.

³ Сурхондарё вилояти давлат архиви. 446-фонд, 1-ёзув, 137-иш, 336-варақ.

⁴ ЎзМА 1619-фонд, 4-рўйхат 4006-иш, 79-варақ.

⁵ Народное хозяйство Узбекской ССР в 1982 г. – С. 219.

⁶ ЎзМА 837-фонд, 32-рўйхат 7049-иш, 4-варақ.

materiallari va quruvchi mutaxassislarining yetishmasligi ishning samarasiga salbiy ta'sir ko'rsatdi. Shu sababli uy-joy qurilishi bilan bog'liq rejalar muntazam tarzda barbod bo'lib bordi. O'rganilayotgan davrda qurilgan uylarning aksariyati sifatsiz tarzda qurilgan edi. Surxondaryo oblastning Sovetobod sovxozida 1965-yilda sovxoz ishchilari uchun 36 ta uy qurilgan. Lekin qurilgan uylarning pol qismi yo'q, xatto deraza oynalari ham yo'q edi. O'sha yili yog'ingarchilik ko'p bo'lganligi sababli uylarning tom qismidan tinimsiz suv o'tib turgan.¹ Masalan, 1965-1966-yillarda respublikaning sovxozlar sektorida uy-joylar qurish rejasi atigi 38 foizga uddalashdi². Urushdan keyingi yillarda kolxozlarga uy-joy qurilishi uchun davlat tomonidan ajratilayotgan mablag'lar miqdori ham nihoyatda kam edi. Oqibatda kolxozchilar uy-joy muammosini o'zlari hal etishga majbur edi. Biroq aholi daromadlarining pastligi, qurilish materiallarining yetishmasligi sababli qishloqlarda uy-joy qurish cheklangan tarzda olib borildi. Bu esa uy-joy taqchilligiga olib keldi. XX asrning 40-yillarining oxirlari va 50-yillarning boshlarida qishloqda bir kishiga 3,5 kvadrat metrdan kamroq uy-joy maydoni to'g'ri kelardi³. Shunga qaramasdan XX asrning 50-yillarning ikkinchi yarmidan boshlab uy-joy qurilishini tashkil etishda ham muayyan burilish yasaldi. Bunga bir tomondan KPSS Markaziy Komitetining 1953-yil sentyabr plenumidan keyin agrar siyosatning ijtimoiy jihatlariga e'tibor berila boshlashi sabab bo'lgan bo'lsa, ikkinchi tomondan mamlakat siyosiy rahbariyatining uy-joy muammosini hal qilishga doir strategik yondoshuvda bo'lgan o'zgarishlar jarayoni ham sabab bo'ldi. Chunonchi, 1957-yilda KPSS Markaziy Komiteti va SSSR Ministrlar Soveti "SSSRda uy-joy qurilishini rivojlantirish to'g'risida" qaror qabul qildi⁴. Natijada qishloqlarda ham uy-joy qurilishi sezilarli tarzda kuchaydi. Qo'riq va bo'z yerlarni o'zlashtirish natijasida Surxondaryo oblast qishloqlarining ham qiyofasi ancha o'zgardi.

Tog'li hududlar aholisini yangi o'zlashtirilayotgan yerlarga ko'chirish ishlarini yanada kuchaytirish maqsadida O'zbekiston SSR Ministrlar Soveti 1955-yil 12-sentyabrida "Surxondaryo oblasti "Beshqo'ton" massivi yerlarini o'zlashtirish uchun yordam ko'rsatish haqida" qaror qabul qildi. Qarorga muvofiq 1956-yilga qadar bu erga 800 ta xo'jalikni ko'chirish va ularni uy-joy bilan ta'minlash vazifasi belgilandi⁵.

Sherobod cho'llarida qo'riq yerlarni o'zlashtiruvchilar uchun posyolkalar qurish va yangi yerlarni o'zlashtirish ishlari olib borildi. 34,4 ming gektar yer o'zlashtirilib,

¹ Эшбоев Туробдан 2008 йилда ёзиб олинган маълумот.

² ЎзМА 1610-фонд, 1-рўйхат 366-иш, 22-варақ

³ ЎзМА 1741-фонд, 1-рўйхат 150-иш, 53-варақ.

⁴ Решения партии и правительства по хозяйственным вопросам (1917-1975 гг) (Сборник документов за 50 лет). – Москва: Политиздат. 1967. – С.328.

⁵ Халиков И. История орошения и поливного земледелия в Сурхан-Шерабадской долине. – Тошкент: «Фан». 1977. – С.105.

"Yangiobod", "Komsomolobod", "Sovetobod", "A.Nabiyev", "Lenin", "Oxunboboev" sovxozlari tashkil etildi.

Shu davrda sovxoz ishchi xodimlari uchun 147 ming kvadrat metr bo'lgan turar joy binolari foydalanishga topshirildi. Surxondaryo oblast partiya komitetining 1958-yil 20-fevraldagi "Ko'chirilgan xo'jaliklarni uy-joy bilan ta'minlash" to'g'risidagi 81-sonli qaroridan kelib chiqib hamda Angor rayoni xalq deputatlari Kengashining 1958-yil 8-martdagi qaroriga asosan 1957-yilda Angor rayoniga ko'chib kelgan 50 ta xo'jalikning 60 foizi uy-joy bilan ta'minlandi va bularga 300 rubldan ssuda berildi¹. 1958-yil 25-iyulda ana Angor rayoni "Qizil Yulduz" kolxozining umumiy yig'ilishi qarori bilan Boysun rayonining Sayrob qishloq kengashiga qarashli "Voroshilov" nomli kolxozidan ko'chirilgan 28 xo'jalik Qizil Yulduz kolxoziga joylashtirildi².

Sherobod cho'lida 1962-yili 2 ming gektar, 1963-yili 8 ming 56 gektar, 1964-yili 3 ming 662 gektar, 1965-yili 66 ming 700 gektar, 1966-yili 4 ming 40 gektar, 1967-yili esa 6 ming 600 gektar yangi yer komplekslari o'zlashtirilib, shundan 2 ming 100 gektarida 6-7-sonli "Lenin", "Oxunboboev" nomidagi sovxozlari tashkil etildi. 1966-1970-yillarda esa Surxon-Sherobod vohasida 42 ming gektar yer o'zlashtirildi³.

1969-yil mart oyida Sherobod cho'li hududida hozirgi Muzrabot rayoni, 1975-yilda esa hozirgi Qiziriq rayonlari tashkil topdi. Og'ir sharoitlarga qaramasdan mazkur yillarda Sherobod rayon Xalq maorifi tarmoqlari ham samarali faoliyat yuritdi. Mazkur yillarda rayonda 36 ta o'rta maktab joylashgan bo'lib, ularda hudud mehnatkashlarining 14 mingga yaqin bolalari ta'lim-tarbiya olishdi⁴.

Yangi tuzilgan Gagarin rayoniga Sherobod rayonidagi to'rtta sovxoz, Termiz rayonidagi "Iskra" sholichilik kolxozini birlashtirildi⁵.

1976-yil 11-iyunda Surxondaryo oblasti ijroiya komiteti "Ko'chib kelgan yangi xo'jaliklarni ijtimoiy qo'llab-quvvatlashni jadallashtirish to'g'risida"gi qarorlarining bajarilishi asnosida Sho'rchi rayonidagi Paxtakor sovxoziga, Gagarin rayonidagi Sholikor sovxozlariga ko'chirib keltirilgan 986 oilaga 108868 so'm 61 tiyin miqdorida mablag' ajratildi⁶. Shuningdek, Gagarin rayonida 13 ta oilaning, Sherobod rayonida 12 oilaning ichimlik suvi bilan ta'minlash imkoniyati yaxshilandi.

1959-yili Boysun rayoni ijroiya qo'mitasining №7/16 qaroriga muvofiq yangi tashkil etilayotgan "Yangiobod" sovxoz Darbanddan – 50, To'dadan – 40, Inkobodan – 10, Do'g'oba va Qo'rg'oncha qishloqlaridan – 60 xo'jalik, ya'ni jami 300 xo'jalik

¹ Сурхондарё вилояти давлат архиви. 474- фонд, 1- рўйхат, 68- иш, 3- varaқ.

² Сурхондарё вилояти давлат архиви. 474- фонд, 1- рўйхат, 68- иш, 4- varaқ.

³ Халиков И. История орошения и поливного земледения в Сурхан-Шерабадской долине. – Т.: Фан, 1977. 407 с.

⁴ Бойқулов М. Шерободлик маърифат фидойилари. – Қарши: Насаф, 2003 йил. 11-бет.

⁵ Турсунов С.Н, Қобилов Э.О. ва бошқалар. Сурхондарё тарихи. – Т.: Шарқ, 2004. 404- бет.

⁶ Ленин байроғи. 1976 йил. 12 январ.

ko'chirildi¹. 1960-yilga kelib, Surxon vohasida yangi yerlarni o'zlashtirish, Sherobod cho'llarini yoppasiga qishloq xo'jalik ishlab chiqarishiga kiritish borasida ham muhim ishlar qilindi. 1961-yil 9-fevraldagi O'zbekiston SSR hukumatining "Surxon suv ombori bazasida Surxondaryo havzasidagi yangi yerlarni o'zlashtirish va sug'orish bo'yicha tadbirlar to'g'risida"gi qaroriga binoan 1962-yili 2-paxtachilik xo'jaligi bo'lgan "Komsomolobod" xo'jaligi tashkil etildi². Shuningdek 1965-yilda Zang kanali qurilishi bilan Beshqo'ton massiviga suv keldi. Natijada bu yerda "Yangiobod", "Komsomolobod", "Sovetobod" sovxozlari bunyod etildi. Tashkil etilgan xo'jaliklarda turli millat vakillari mehnat qildi. V.Esikov, V.Anoxin, Mashrab Atakov, Malin Botirov, Kuzmin Bodrix kabi va boshqa ko'plab odamlar elkama-yelka turib mehnat qildilar. Sherobod cho'lini o'zlashtirishda dastlab sherobodliklar, boysunliklar mehnat qilgan bo'lsalar, asta-sekinlik bilan ularning qatori boshqa millat vakillari bilan to'lib bordi. Leningrad, Yerevan, Mogadan, Qozon, Kuybishev shaharlaridan, Turkmaniston, Qirg'iziston, Tojikiston, Moldova respublikalaridan kelgan ishchilar hisobiga to'lib bordi. Natijada, Sherobod cho'lida 14 ta sovxoz tuzildi³. Surxondaryo oblastida

1965-yil hisobida tashkil etilgan yangi sovxozlar, shaharchalar barpo etilishi uchun 62 million rubldan ko'proq mablag' sarflandi⁴.

1965-yil Surxondaryo oblastining Yangiobod, Komsomolobod, Sovetobod sovxozlarida turar joylar barpo etish maqsadida Qozog'iston Respublikasidan kelgan turli xil mutaxassisliklar bo'yicha 200 dan ortiq quruvchilar faoliyat olib bordi. Ularning mehnati natijasida 168 ming kv.km. uy-joy qurilib, 1867 ta ishchi va mehnatkashlarning oilasi yangi uy-joy bilan ta'minlandi⁵. Surxon-Sherobod cho'llarida yangi o'zlashtirilgan yerlarda 75 ta millat va ellat vakillari istiqomat qildi⁶.

Qishloq aholisining turmush sharoitini yaxshilashning asosiy sharti-bu turar-joy, kommunal hamda maishiy xizmat sohasi ishlarini yaxshilashdan iboratdir.

Qishloqlarda uy-joy maydonlarining kengayishi bilan aholi yashash sharoitini shahar sharoitiga yaqinlashtirish imkoniyati tug'ildi. Cho'lni obod qilish uchun eng avvalo suv zarur bo'lsa, ikkinchi navbatda odamlar uchun boshpana - uy-joy muammosini hal qilish vazifasi turardi. Natijada Beshqo'tonda barcha qulayliklarga ega bo'lgan qishloqlar qad ko'tardi, asosiy ishlar - yerni o'zlashtirish ham, uy-joy qurish ham bir vaqtning o'zida amalga oshirildi. O'sha paytda rayonda 10 ga yaqin

¹ Сурхондарё вилояти ДА. 474- фонд, 1- рўйхат, 90- иш, 30- varaқ.

² Турсунов С.Н, Қобилов Э.О. ва бошқалар. Сурхондарё тарихи. – Т.: Шарқ, 2004. 402- бет.

³ Чўлда ҳаёт қайнамоқда // Ленин байроғи. 1965. 12 январ.

⁴ Ўша манба.

⁵ Ленин байроғи // 1965 йил, 13-феврал.

⁶ Ташпулатов Х. Сотрудничество народов СССР в орошении и освоении новых земель на юге Узбекистана (1971-80 гг.). Автореф.дисс.канд.ист.наук. – Т., 1987 год. – С.16.

qurilish tashkilotlari bo'lib, ular asosan madaniy-maishiy ob'ektlar, maktablar, ma'muriy binolar, uy-joy qurilishi bilan shug'ullanishdi. Bu yerda 7-, 8-, 9-, 10-mexanizatsiyalashgan ko'chma jamlanmalar va boshqa qurilish tashkilotlari faoliyat yuritishdi. Qurilish tashkilotlarga bosh bo'lgan Vahob Mahmudov, Normengli To'rayev, Abdusattor Hayitov, Vahob Samadov, Normo'min Erاليyev, Abduraim Abdurahmonovlar boshchilik qilishdi. 1969-yili rayonda 400 ta telefon nuqtasi bo'lgan bo'lgan ATS ishga tushirildi¹. Gagarin rayoni tashkil topganda uning markazi "Komsomolobod" sovxozini edi. Bu yerda rayon tashkilotlari uchun biror bir ma'muriy bino yo'q edi. Asosiy e'tibor qurilishga qaratildi. Keyingi o'n yillikda o'nlab maktab va bog'chalar, 2 ta hunar-texnika bilim yurtlari binolari qad rostladi².

Qo'riq yerlarning o'zlashtirilishi bilan tibbiy xizmatga ehtiyoj oshdi. 1964 yilda Komsomolobod va Yangiobod sovxozlarida 50 o'ringa mo'ljallangan qishloq uchastka shifoxonalari tashkil qilindi. Bu uchastka kasalxonalarida Boyzoq Umrzoqov, Rajab Himmatov, Muhtarama Rashidova, Roza Xolyarova, Boyto'ra Isoqovlar vrach bo'lib ishlaganlar. 1967-yilda "Sovetobod", A.Nabiyev nomli sovxozlarida ham 50 o'ringa mo'ljallangan qishloq uchastka shifoxonalari ishga tushirildi.³

1967-yilda Komsomolobod sovxozida yangi 120 o'ringa mo'ljallangan qishloq uchastka shifoxonasi qurib bitkazilib, kasalxona yangi binoga ko'chirildi. Bu kasalxonaga bosh vrach etib Rajab Himmatov tayinlandi. 1968-yildan boshlab Komsomolobodagi uchastka shifoxonasi Sherobod rayoni zonal kasalxonasiga aylantirildi. Avvaliga bu yerda aholiga pediatriya, terapiya, tish kasalliklari bo'yicha tibbiy yordam ko'rsatilib kelingan bo'lsa, 1968-yildan boshlab jarrohlik, ginekologik, asab kasalliklari bo'yicha tibbiy yordam ko'rsatila boshladi. 1968-yilda xirurgiya bo'limiga Jarqo'rg'on rayonidan kelgan vrach Xolmo'min Xudoynazarov rahbarlik qila boshladi va jarrohlik xizmatini tashkil qildi.⁴

1969-yildan boshlab Gagarin rayoni tashkil qilinishi munosabati bilan Komomolobod zonal kasalxonasi 150 o'rinli rayon kasalxonasiga aylantirildi va bosh vrach etib Sherobod rayon markaziy kasalxonasidan G'affor Normurodov tayinlandi, u 1978-yil aprel oyigacha shu lavozimda ishladi. So'ngra Sharif Raupov, Do'stmamat Sheraliyev, Narzullo Xolmatovlar kasalxona bosh vrachi bo'ldi.

O'rganilayotgan davrda tibbiyot muassasalari soni ko'paydi, ularning moddiy-texnika bazasi mustahkamlandi, malakali mutaxassislar bilan ta'minlandi. O'sha

¹ Сурхондарё вилоят давлат архиви, 719-фонд, 1-рўйхат, 34-иш, 200-варақ

² Сурхондарё вилоят давлат архиви 474 фонд, 1 рўйхат, 61иш, 25-варақ

³ Ленин байроғи // 1965 йил, 13-феврал.

⁴ Сурхондарё вилоят давлат архиви, 719-фонд, 1-рўйхат, 34-иш, 201-варақ

paytlarda Gagarin rayonida faoliyat yuritayotgan 5 ta tibbiyot muassasalarida 37 nafar vrach, 150 nafar o'rta meditsina xodimi faoliyat yuritdi.¹

O'rganilayotgan davrda Lenin yo'li rayoni aholisining toza ichimlik suvi bilan ta'minlanishi 38 % edi, ya'ni 2679 xonadondan 822 xonadon toza ichimlik suvidan foydalandi. Istara sovxoz markazidagi 1, 2, 4, 6-uchastkalari va 2-posyolka aholisining 30 foizga yaqini ichimlik suvi bilan ta'minlangan edi. Bundan tashqari Shreder va Toshkent sovxozlarining aholisi toza ichimlik suvi bilan ta'minlanmagan edi.²

O'rganilayotgan davrda Lenin yo'li rayonida 63 km davlat yo'li 121 km ichki yo'llar mavjud bo'lib, shu rayonning Istara sovxozda 1 ta istirohat bog'i va 1 ta stadion mavjud edi³.

Lenin yo'li rayonidagi A.Hidoyatov nomli 14 maktab yonidan 320 o'rinli qo'shimcha maktab, Toshkent sovxozda 417 o'rinli o'rta maktab binosi va 1 ta feldsher-akusherlik binosi, Shreder xo'jaligidagi 2-qo'rg'onda savdo markazi, 5 ta yashash uyi, markaziy ta'mirlash ustaxonasida dam olish zonasi, ma'muriy bino qurilish ishlari yo'lga qo'yildi.⁴

1971-1975-yillarda 165-Surxonstroy birlashmasi yangi o'zlashtirayotgan Surxon-Sherobod cho'l hududida 80 ming kv-m, uy-joy, 1928 o'quvchiga mo'ljallangan maktab, 600 o'rinli bolalar bog'chasini qurib ishga tushirdi⁵.

1982-yilda Qosim Raximov sovxozda 400 o'ringa mo'ljallangan qishki klub, 200 o'rinli yozgi klub, 8-uchastkada 50 o'rinli bolalar bog'chasi, 3-uchastkada 3 km. suv quvuri, 3 km. yo'l, 2 ta ko'prik, 700 ta telefon tarmog'iga mo'ljallangan stansiya, 10 ta yashash uyi, do'kon, 1-, 5- hamda 8-uchastkalarda 95 o'rinli 3 ta bolalar bog'chalari qurildi hamda sovxoz markazidagi stadion sport kompleksiga aylantirildi va 2-qo'rg'onda umumiy yotoqxona qurildi.⁶

Rayon tashkil etilgan davrdan aloqa tizimini tashkil etishga alohida e'tibor berildi, jumladan, 1975-yilda 5 ta pochta bo'limlari, 3 ta telefon stansiyasi, 320 ta telefon tarmoqlari, 337 ta radio nuqtalari mavjud edi. 1975-yilda 49555 kv metr uy-joy binolari, 3 ta maktab binosi, 2 ta bolalar bog'chasi, 2 ta hammom va 400 o'rinli qishki klub binolari qurish bilan boshlandi. 1990-yilga kelib rayonda madaniy maishiy binolar qurilishiga alohida e'tibor berilib, 9725 kv metrdan ziyodroq uy-joy binolari uy-joy qurildi. Aholiga yakka tartibda uy-joy qurilishi uchun yer berilib bu yerlarda 28739 kv metr uy-joy qurildi.

¹ Ш.Орипов, Х.Шоймардонов "Яшнаётган Музработ" Қ., «Насаф», 2009, 32-33-34-35-бетлар.

² Сурхондарё вилоят давлат архиви 474 фонд, 1 рўйхат, 89иш, 112-варақ

³ Сурхондарё вилоят давлат архиви, 719-фонд, 1-рўйхат, 74-иш, 100-варақ

⁴ Сурхондарё вилоят давлат архиви 474 фонд, 1 рўйхат, 56иш, 37-варақ

⁵ Ленин байроғи 1975 йил, май.

⁶ Сурхондарё вилоят давлат архиви, 719-фонд, 1-рўйхат, 98-иш, 312-варақ

1975-yilda Lenin yo‘li rayondagi Markaziy shifoxonadagi o‘rinlar soni 120 tadan 220 o‘ringa yetkazildi. 2 ta vrachlik ambulatoriyasi, 1 ta bo‘lim shifoxonasi, 1 ta sanatoriya epidemilogiya stansiyasi 32 ta felrsherlik, akusherlik markazi 1 ta dorixona ochildi. Ushbu tibbiyot muassasalarida aholining sog‘lig‘ini saqlash borasida 38 vrach, 100 tadan ortiq turda tibbiyot xodimlari faoliyat ko‘rsatdi.¹

1980-yilga kelib, Rayonda 1 ta markaziy shifoxona va 4 ta shifoxona bo‘limlari, 2 ta qishloq ambulatoriyasi, 40 ta feldsher akusherlik tibbiyot punktlari, 5 ta dorixona, 1 ta tez yordam ko‘rsatish nuqtasi va 1 ta sanitariya-epidologiya stansiyasi mavjud edi. Rayonda 1990-yilga kelib, 615 o‘rinli 5 ta shifoxona, 48 ta feldsherlik akusherlik nuqtalari, 8 ta qishloq vrachlik ambulatoriyasi, 8 ta dorixona bo‘lib, 106 oliy ma‘lumotli shifokorlar, 336 ta o‘rta maxsus tibbiyot xodimlari xizmat qildi².

1980-1989-yillarda Surxon-Sherobod cho‘llarida tashkil etilgan yangi rayonlarda turli xil kasalliklar soni 4,8 marta, bolalar kasalligi 2,8 marta, kattalar kasalligi 2,2 marta, go‘daklarning sut tishi chirishi kasalliklari 2 marta, engil fegoroza kasalligiga chalinish 8,8 martaga qadar o‘sdi³. Shu yillarda tug‘ma kasalliklar soni ham ko‘paydi. 1984-yilda 700 bola tug‘ilgan bo‘lsa, shundan 72 tasi tug‘ma kasallikka duchor bo‘ldi. 1988-yilda esa 800 bola tug‘ilib, 50 tasi tug‘ma kasallikka chalindi, 80 tasi esa o‘lik holatda tug‘ildi⁴.

Xullosa qilsak, Surxon-Sherobod cho‘llarini o‘zlashtirish jarayonida anchagina katta bunyodkorlik ishlari amalga oshirildi. Ushbu ishlarning samarasi sifatida 14 ta paxtachilik, 1 ta bog‘dorchilik, 1 ta sholichilik, 1 chorvachilik sovxozlari tashkil etildi. Ushbu hududlarda juda ko‘plab aholi turar joylari, maishiy binolar, shifoxonalar qurilib aholiga topshirildi. Bu qurilishlar mintaqaning infra tuzilmasini o‘zgartirishda muhim rol o‘ynadi. Ko‘plab aholi ish bilan ta‘minlandi. Cho‘l o‘rnida obod qishloqlar va posyolkalar paydo bo‘ldi. Ammo, aholini tabiiy gaz, toza ichimlik suvi bilan ta‘minlash, kanalizatsiya tarmoqlarini yotqizish masalalari o‘z echimini topdi. Qurilgan ko‘pgina inshootlar temir-beton konstruksiyalar asosida bunyod etilib, qurilishda mintaqaning tabiiy hududi iqlimi inobatga olinmadi. Bunday uylar ko‘pincha yozda issiq, qishda sovuq bo‘lardi. Aholiga ko‘rsatilgan maishiy xizmat turlarining miqdori va sifati ham nihoyatda past darajada edi. Aholining yillik daromadlari mehnatga yarasha emas edi. Shuning uchun ham mintaqa aholisining ijtimoiy turmush sharoiti hamon og‘irligicha qolayotgan edi.

¹ Сурхондарё вилоят давлат архиви 474 фонд, 1 рўйхат, 87-иш, 25-варақ

² Сурхондарё вилоят давлат архиви, 719-фонд, 1-рўйхат, 34-иш, 120-варақ

³ “Ёш Ленинчи”. 1990 йил 13-январ.

⁴ “Ёш Ленинчи”. 1990 йил 13-январ.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Surxondaryo viloyat davlat arxivi 474- fond, 1- ro‘yxat, 61-ish, 25-varaq
2. Surxondaryo viloyat davlat arxivi, 719-fond, 1-ro‘yxat, 34-ish, 200-varaq
3. Surxondaryo viloyat davlat arxivi, 719-fond, 1-ro‘yxat, 49-ish, 150-varaq
4. O‘zbekiston sovet mustamlakachiligi davri. – T.: Sharq, 2000. –563 bet
5. Сборник руководящих материалов по колхозному строительству. – Москва, 1949, – С .234-236.
6. Развитие сельского хозяйства в послевоенные годы (1946-1970 гг) – Москва, 1972. – С.189.
7. Развитие сельского хозяйства в послевоенные годы (1946-1970 гг). – Москва, 1972, – С .291.
8. Surxondaryo viloyati davlat arxivi. 446-fond, 1-yozuv, 137-ish, 232-varaq.
9. Surxondaryo viloyati davlat arxivi. 446-fond, 1-yozuv, 137-ish, 336-varaq.
10. O‘zMA 1619-fond, 4-ro‘yxat 4006-ish, 79-varaq.
11. Народное хозяйство Узбекской ССР в 1982 г. – С. 219.
12. O‘zMA 837-fond, 32-ro‘yxat 7049-ish, 4-varaq.
13. Turob Eshboyevdan 2008-yilda yozib olingan ma’lumot.
14. O‘zMA 1610-fond, 1-ro‘yxat 366-ish, 22-varaq
15. Решения партии и правительства по хозяйственным вопросам (1917-1975 гг) (Сборник документов за 50 лет). – Москва: Политиздат. 1967. – С.328.
16. Халиков И. История орошения и поливного земледелия в Сурхан-Шерабадской долине. – Тошкент: «Фан». 1977. – С.105.
17. Surxondaryo viloyati davlat arxivi. 474- fond, 1- ro‘yxat, 68- ish, 3- varaq.
18. Халиков И. История орошения и поливного земледелия в Сурхан-Шерабадской долине. – Т.: Фан, 1977. 407 с.
19. Boyqulov M. Sherobodlik ma’rifat fidoyilari. – Qarshi: Nasaf, 2003 yil. 11-bet.
20. Tursunov S.N, Qobilov E.O. va boshqalar. Surxondaryo tarixi. – T.: Sharq, 2004. 404- bet.
21. Cho‘lda hayot qaynamoqda // Lenin bayrog‘i. 1965. 12 yanvar.
22. Ташпулатов Х. Сотрудничество народов СССР в орошении и освоении новых земель на юге Узбекистана (1971-80 гг.). Автореф.дисс.канд.ист.наук. – Т., 1987 год. – С.16.
23. Sh.Oripov, X.Shoymardonov “Yashnayotgan Muzrabot” Q., «Nasaf», 2009, 32-33-34-35-betlar.
24. Surxondaryo viloyat davlat arxivi 474 fond, 1 ro‘yxat, 89ish, 112-varaq
25. Surxondaryo viloyat davlat arxivi, 719-fond, 1-ro‘yxat, 74-ish, 100-varaq
26. Surxondaryo viloyat davlat arxivi 474 fond, 1 ro‘yxat, 56ish, 37-varaq
27. Lenin bayrog‘i 1975 yil, may.
28. Surxondaryo viloyat davlat arxivi, 719-fond, 1-ro‘yxat, 98-ish, 312-varaq
29. Surxondaryo viloyat davlat arxivi 474 fond, 1 ro‘yxat, 87ish, 25-varaq
30. Surxondaryo viloyat davlat arxivi, 719-fond, 1-ro‘yxat, 34-ish, 120-varaq
31. “Yosh Leninchi”. 1990-yil 13-yanvar.